

Terminoleg

Mae angen cynnig gair byr mewn perthynas â'r defnydd o derminoleg. Defnyddir ystod eang o derminoleg yn y maes astudio hwn ac ymddengys weithiau eu bod yn cael eu defnyddio'n gyfystyr, ond gallai fod rhai gwahaniaethau, ni waeth pa mor fân maent yn ymddangos. Er enghraifft, mae Baker (2011) yn cynnig diffiniadau i'r termau canlynol:

- **Sgiliau iaith:** y sgiliau hynny sy'n "allanol" o ran perfformiad gweladwy, yn enwedig o ran y gallu i ddarllen, ysgrifennu, siarad a dangos dealltwriaeth.
- **Hyfedredd iaith:** fe'i defnyddir mewn ystyr mwy cyffredinol a llai penodol o ran sgiliau "mewnol", nad ydynt bob amser yn cael eu dangos na'u gweld trwy berfformiad allanol ond sydd serch hynny'n bodoli ac yn gysylltiedig â rhyw system sylfaenol, yr hyn y mae Baker (2011:21) yn cyfeirio ato fel "an inner, mental representation of language, something latent rather than overt."
- **Perfformiad iaith:** y dystiolaeth wirioneddol allanol, gweladwy o hyfedredd ieithyddol mewnol.
- **Gallu iaith / Hyfedredd iaith:** yn aml, fe'i defnyddir yn amwys ac fel cyfystyron ar gyfer ystyron i'r uchod ond maent yn awgrymu cyfuniad o amryw brosesau, gan gynnwys *caffael* iaith yn anffurfiol yn ogystal â gallu gwybyddol/deallusol. Fel y mae Baker (2011:21) yn datgan: "For some, language ability is a general, latent disposition, a determinant of eventual language success. For others, it tends to be used as an outcome, similar but less specific than language skills, providing an indication of current language level:"
- **Cyflawniad iaith** : fel rheol, fe'i defnyddir i olygu *lefel* y gallu neu hyfedredd a enillwyd mewn iaith, yn enwedig o ran canlyniad y cyfarwyddyd ffurfiol.

Mae gan y deunydd darllen beth wmbredd o dermau sy'n ymwneud â dwyieithrwydd gydag amryw awduron wedi bathu terminoleg gyfystyr sy'n ymwneud â'r un maen prawf, fel y cam lle mae dwyieithrwydd yn cael ei gaffael (e.e. dwyieithrwydd babandod neu ddwyieithrwydd cynnar) neu lefelau hyfedredd (e.e. dwyieithrwydd derbyngar neu ddwyieithrwydd goddefol).

Fodd bynnag, gellir dod ar draws rhywfaint o anghysondeb achlysurol hefyd. Er enghraifft, yn Narlleniad 1, mae Chin a Wigglesworth (2007:7) yn paru'r term "goddefol" (passive) gydag "enciliol" (recessive) i ddisgrifio "bilinguals who are gradually losing competence in one language, usually because of disuse." Cynghorir yn glir, er lles sicrhau mwy o benodoldeb wrth fabwysiadu terminoleg ar gyfer maes astudio hynod gymhleth, efallai y dylid cadw "enciliol" i ddisgrifio'r unigolion hynny "who are gradually losing competence in one language, usually because of disuse", ond lle dylid cadw "derbyngar" o bosibl i ddisgrifio'r sawl *nad* ydynt yn graddol golli eu hyfedredd (er gwaethaf diffyg defnydd tebyg)

Yn ogystal, mae Baetens Beardsmore (1991:16-17) yn cyfeirio at Grosjean (1982) yn mabwysiadu'r term "pobl ddwyieithog segur" (dormant bilinguals) i ddisgrifio unigolion sydd mewn modd "derbyngar" i bob pwrpas ond y gallai eu sgiliau cynhyrchiol gael eu hailgychwyn o dan amodau mwy ffafriol o bosibl. Yn ogystal â darparu trafodaeth hir am 'ledieithyddiaeth', cyfeirir hefyd at ddefnydd Dorian (1982) o'r termau "lled-siaradwyr hyfedredd isel" (low proficiency semi-speakers)

a “phobl ddwyieithog bron yn oddefol” (near-passive bilinguals) (tt 14-15) yn ogystal â defnydd Pohl (1965) o “ddwyieithrwydd anghymesur” (asymmetrical bilingualism) y mae Baetens Beardsmore yn argymhell eu cadw i ddisgrifio “a situation which at first sight may seem exceptional but in fact is not so rare” (tt 20-21).

Lle na ellir beio myfyriwr am weld hyn fel dim byd mwy nag ymgais diangen i “holiti blew”, mae’r ymgais i fabwysiadu terminoleg sy’n cwmpasu pob achos ieithyddol yn adlewyrchu’r broblem sylfaenol o geisio cwmpasu ystod eang o newidynnau yn y cydadwaith rhwng continwrm o *hyfedredd* ieithyddol (gradd) ar yr un llaw a *defnydd* iaith (swyddogaeth) ar y llaw arall (gweler isod). Mae’r fath ystod o gyfnewidiadau’n gofyn yn anochel am fabwysiadu terminoleg fwy penodol. Enghraifft bellach o hyn yw’r ffordd y mae Baetens Beardsmore (1991:21) yn *argymhell* y dylid defnyddio term Diebold (1961) “dwyieithrwydd cychwynnol” (incipient bilingualism). Fodd bynnag, nid yw’r fath ymgais am benodoldeb efallai wedi arwain at gysondeb o ran defnydd bob tro.

Mae Darlleniad 2 yn gosod terminoleg sy’n ymwneud ag agweddau datblygiadol caffael ail iaith neu ddwyieithrwydd mewn fframwaith teipolegol sy’n cael ei gategoreiddio ymhellach o dan yr is-benawdau canlynol:

- (i) amser caffael yr ail iaith
- (ii) datblygiad iaith a chyd-destunau caffael
- (iii) hyfedredd iaith (gan gynnwys hyfedredd perthynol ym mhob iaith)
- (iv) defnydd ac amledd defnydd pob iaith

Dylid nodi y bydd Darlleniadau 1 a 2 a Baetens Beardsmore (1991) er enghraifft, yn cyflwyno’r myfyriwr i ystod eang o derminoleg yn ymwneud â dwyieithrwydd a fydd yn ei alluogi/galluogi i ddod i arfer â, a disgrifio ystod eang o lefelau hyfedredd a chyd-destunau ieithyddol. Gallai fod gan rai ohonynt fwy o berthnasedd i agweddau sy’n cael eu hastudio mewn modiwlau dilynol, gan gynnwys y rhai sy’n delio â dwyieithrwydd cymdeithasol, agweddau gwybyddol ar ddwyieithrwydd neu gaffaeliad iaith. Serch hynny, bydd y darlleniadau’n cynnig rhagarweiniad cadarn i derminoleg sy’n ymwneud â’r maes astudio eang hwn a dylai ef/hi ymgysgu’n raddol â nhw. Fodd bynnag, daw hyn gyda’r rhybudd y gall y dymuniad ymhlith academyddion i anelu at ddisgrifiad mwy penodol o ystod eang o newidynnau (ynghyd â’r hyn sy’n ymddangos yn swm penodol o annibyniaeth academiaidd a phroffesiynol wrth fathu termau) weithiau arwain at anghysondeb o ran defnydd ac ystyr (gweler Datblygiad Dwyieithog isod).

Er lles cyfleustod, byddwn yn defnyddio’r term “dwyieithog” am y tro i gwmpasu agweddau ar ddwyieithrwydd ac amlieithrwydd, oni fod rheswm dros beidio â gwneud hynny. Byddwn yn tybio felly, bod y term “dwyieithog” yn berthnasol i fwy na dwy iaith oni nodir fel arall. Gan ddyfynnu Baetens Beardsmore (1991:3) unwaith eto:

“There is no evidence to suggest that the fundamental principles affecting language usage are any different whether two, three or more languages are being used by one and the same speaker, and the major question is whether they differ significantly from cases where only one language is being used.”

Diffinio dwyieithrwydd

Mwy na thebyg mai'r diffiniad o ddwyieithrwydd a allai adlewyrchu'r cysyniad amlycaf ymhlith y cyhoedd yw un Mackey (1957:51) a ddiffiniodd dwyieithrwydd yn y termau mwyaf niwlog:

"We shall...consider bilingualism as the alternate use of two or more languages by the same individual."

neu un Weinreich (1953:5), a ddiffiniodd dwyieithrwydd fel "the practice of alternately using two languages."

Er gwaetha'r gred gyffredinol sydd wedi'i gorsymleiddio fod dwyieithrwydd yn ymwneud yn syml â defnyddio dwy iaith, nod yr uned hon yw ymchwilio i gymhlethdodau'r term a adlewyrchir hefyd gan ystod y diffiniadau a fabwysiadwyd gan amryw academyddion dros y blynyddoedd.

Yn ôl Baetens Beardsmore (1991:1):

"Bilingualism as a concept has open-ended semantics. Definitions are numerous and are continually being proffered without any real sense of progress being felt as the list extends."

Diffiniwyd y term "dwyieithog" mewn sawl ffordd ar draws yr hyn y gellid ei ystyried yn gontinwrm eang ei ystod o hyfedredd ieithyddol mewn dwy iaith, ond sy'n gallu, serch hynny, cael ei gategoreiddio'n ddicotomi o'r hyn y cyfeiriodd Baetens-Beardsmore (1991) ato fel diffiniadau isaf a mwyaf.

Diffiniadau uchaf posibl

Diffiniad a ddyfynnir yn aml yw un Bloomfield (1933) a ddiffiniodd dwyieithrwydd fel "the native-like control of two languages" ond a ddisgrifiodd hyn hefyd trwy ychwanegu:

"Of course, one cannot define a degree of perfection at which a good foreign speaker becomes a bilingual: the distinction is relative."(1933: 55-56).

Mae'r dull "uchaf posibl" hwn o ddiffinio dwyieithrwydd wedi'i ailadrodd gan bobl eraill, megis Oestreicher (1974:9) sy'n datgan, er enghraifft fod dwyieithrwydd yn '...complete mastery of two different languages without interference.'

Yn yr un modd, mae Christopherson (1948: 4), yn ei ddiffinio fel: "... a person who knows two languages with approximately the same degree of perfection as unilingual speakers of those languages."

Diffiniadau isaf posibl

Efallai yr adlewyrchir y dull "isaf posibl" o ddiffinio dwyieithrwydd orau yn niffiniad Haugen (1953:7) sy'n datgan 'bilingualism is understood... to begin at the point when the speaker of one language can produce complete meaningful utterances

in the other language'. Gan awgrymu unwaith eto lefelau *isaf posibl* o hyfedredd gofynnol, mae Diebold (1964) yn cyfeirio at 'ddwyieithrwydd cychwynnol' wrth i MacNamara (1969:82) ddiffinio'r unigolyn dwyieithog fel "a person who, for example, is an educated speaker of English and who can read a little French. This means that bilingualism is being treated as a continuum, or rather a series of continua, which vary among individuals along a variety of dimensions."

Gellir dirnad materion amlwg sy'n gysylltiedig â'r fath ddiffiniadau ar ddau bwynt eithafol y continwmm, gan ofyn cwestiynau fel, beth mae 'meistrolaeth lwyr (complete mastery)' a 'rheolaeth debyg i frodor (native-like control)' yn ei olygu mewn gwirionedd? Nid yw "siaradwyr brodorol" eu hunain yn darparu *norm* o hyfedredd iaith disgwylledig ac, fel y gwelsom yn flaenorol, arsylwodd Bloomfield ei hun ei bod hi'n anodd sefydlu'r radd berffeithrwydd mae'n ei gymryd er mwyn i siaradwr iaith dramor da fod yn ddwyieithog, gan ddatgan fod 'y gwahaniaeth yn gymharol' (1933:56).

Fodd bynnag, p'un a ydym yn delio ag un iaith, dwy iaith neu'n fwy, mae'n bwysig yn y lle cyntaf i ystyried yn union pa *feini prawf* y mabwysiadwn i asesu hyfedredd ieithyddol. Mae'r fath ystyriaethau'n ein harwain yn syth i wahaniaethu rhwng dau ddimensiwn sylfaenol, sef:

- Gallu neu sgiliau
- Defnydd neu gyd-destun

Mae Mackey (1962) yn cyfeirio at y dimensiynau hyn yn briodol fel:

- Gradd
- Swyddogaeth

Wrth gwrs, mae'n eithaf posibl i berson fod yn fwy "medrus" wrth ddefnyddio iaith nad yw ef/hi byth yn ei defnyddio nag unigolyn arall sy'n ei defnyddio drwy'r amser, ond gyda gallu cyfyngedig. Gall y dicotomi hwn (y cyfeirir ato gan Baetens Beardsmore (1991: 44) fel y dicotomi trawsffurfiol-cenhedlol) wrth gwrs, fod yr un mor berthnasol i ystod o hyfedreddau neu sgiliau mewn meysydd eraill, fel y cyfansoddwr abl sydd prin yn cyfansoddi unrhyw gerddoriaeth gystal â phobl eraill nad ydynt yn defnyddio'u sgiliau neu eu doniau, boed yn gynhenid neu wedi'u datblygu. O ran asesu hyfedredd, wrth gwrs, mae hyn yn codi cwestiynau sylfaenol mewn perthynas â mater dilysrwydd. Serch hynny, wrth asesu "hyfedredd" iaith yn *ymarferol*, gallwn osod pob un o'r dimensiynau hyn ar gontinwmm yn ddamcaniaethol:

- Lefelau defnydd mwyaf gyda lefelau gallu isaf
- Lefelau defnydd isaf gyda lefelau gallu "mwyaf"

Byddai hyn yn ein galluogi ni i osod y ddau ddimensiwn ar echel ar wahân er mwyn gwneud cymariaethau a dangos sut mae unigolion yn amrywio ar draws y ddwy echel. Fodd bynnag, mae'r pethau ymarferol sydd ynghlwm mor enfawr, maent yn gwneud dilysrwydd a dibyniaeth y fath ymarfer yn hynod ddadleuol fel y byddwn yn gweld trwy astudio'r newidynnau sydd ynghlwm wrth drafod y ddau ddimensiwn yn ei dro.